

Osmanlıdan Cumhuriyete Genç Bakışlar

ERCANKARAKOÇ

Osmanlıdan Cumhuriyete Genç Bakışlar

Editör

Doç. Dr. Ercan Karakoç

Yayına Hazırlık

Ali Serdar Mete, Ozan Torun

Kapak Tasarım

Bengi Çakar

Tasarım Uygulama

Kadir Yılmaz

1. Baskı, 2015, İstanbul

Ofset Baskı

Ofis Yayın Matbaacılık, Güven Sanayi Sitesi, B Blok,
No: 386 Tel: (0212) 576 47 15 Topkapı-İstanbul

©Bu kitabın bütün yayın hakları Kültür Bakanlığı
Telif Hakları Mukavelesi gereğince yayınevine aittir.

MİLLETLERARASI NEŞRİYAT NUMARASI

ISBN 978-605-5227-52-4

ADRES

Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Barbaros
Bulvarı, Beşiktaş - İstanbul Tel: (0212) 383 31 15-17
www.sbe.yildiz.edu.tr
e-posta: sbemdr@yildiz.edu.tr

Safranbolulu İzzet Mehmed Paşa'nın Hayatı (1743-1812)

Şefaattin Deniz

Dr., Beşiktaş Bilim ve Sanat Merkezi Tarih Öğretmeni

Özet

Osmanlı Devleti tarihindeki en önemli kırılma noktalarından biri olan İkinci Viyana Kuşatması'ndaki başarısızlık sonrasında Kutsal İttifak Devletleriyle 1683-1699 yılları arasında yapılan savaşlar sonucundaki mağlubiyetler, özellikle askeri alanda bir şeylerin değişmesi gerektiğini devlet idarecilerine göstermiştir. Yaklaşık bir asır sonra 1768-1774 Osmanlı-Rus ve 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşları ise durumun vahametini bir kez daha kanıtlamıştır. Ne var ki, yüzyıllardır uygulanagelen sistemi dönüştürmeğe çalışmak, beraberinde bir takım riskleri de getirmekteydi. Çünkü sistemin dönüştürülmesine karşı olanlar, köklü değişiklikler bir yana, revizyona bile tahammül edemiyorlardı.

III. Selim bu şartlar altında, 1789 yılında henüz savaşlar devam ederken, yirmi sekiz yaşında tahta çıkmıştı. 1792 Yaş Antlaşması'ndan 1798 yılında Napolyon'un Mısır'ı işgaline kadar devlet dışarıdan herhangi bir saldırıya uğramadı. Bu süre hem devletin restorasyonunda hem de iç sorunlarla uğraşmak için iyi bir fırsat oldu. Bu çalışmada, 1794 yılından 1798 yılına kadar sadrazamlık makamında kalan İzzet Mehmed Paşa'nın sadaretindeki olaylara odaklanmakla birlikte, onun doğumundan ölümüne kadarki bütün yaşamını da irdelenecektir.

Memleketi ve Ailesi

İzzet Mehmed Safranbolu'da dünyaya gelmiş, tarihçiler onu Osmanlı tarihindeki diğer İzzet Mehmed Paşalardan ayırmak için "Safranbolulu" diye zikretmişlerdir. İzzet Mehmed Paşa'nın Safranbolulu olduğuna dair bir kuşku yoktur.¹

Biyografi kitaplarına göre İzzet Mehmed'in doğumu 1743 yılının ortalarıdır.² Bu tarihin, gerçeği ne kadar yansıttığını tam olarak teyit etmek mümkün değildir.³ Çünkü 18. yüzyılda Osmanlı yönetimindeki şahsiyetlerin devlet hizmetine girmeden önceki biyografilerine ilişkin ayrıntılara Osmanlı tarihi kaynaklarında genellikle rastlanmaz. Devlet hizmetine girdikten sonra bile özel yaşamları gözlerden ırak kalmaya devam ederdi.

İzzet Mehmed Efendi'nin dedesinin adı İbrahim Ağa'ydı. İbrahim Ağa'nın Benli Hacı Mustafa Paşa ve Ali Ağa olmak üzere iki oğlu bulunmaktaydı. Ali Ağa, İzzet Mehmed'in babasıdır.⁴ O, babası İbrahim Ağa gibi, enderunda Zülüflü Baltacılar Ocağı'nda ve Silahdar Ağa Kahvecibaşılığı'nda çalışmış,⁵ kardeşi Mustafa gibi yüksek makamlara çıkma imkânı yakalayamamıştır. İzzet Mehmed'in, baba ve dedesinin sarayda vazife görmesi ve amcasının vezirlikle kaptan-ı deryalığa yükselmesi, onun sadrazamlığa kadar uzanan kariyerinde gözden kaçırılmayacak önemli bir noktadır. İbrahim Ağa ve çocuklarının söz konusu kariyerleri onların Safranbolu'nun seçkin ailelerinden biri olduklarını göstermektedir. Annesi Âlime Hatun'un⁶ ailesi hakkında şimdilik yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ali Ağa ve Âlime Hatun'un tespit edilen üç çocuğu vardır. Bunlardan biri İzzet Mehmed, diğerleri ise Ayşe ve Fatıma Hanımlardır.⁷

1 "...Efendimiz hazretlerinin vatan-ı asliyeleri olan Zağferanbolu kasabasında...", BOA., EV.HMH/8082; ayrıca vakfiyede Safranbolu'daki vakıflarına atfen kullanılan "menbaı alem vücûd oldukları" ifadesi onun Safranbolu'da dünyaya geldiğini göstermektedir. VGMA, İMPV, Defter No: 1624, 2.

2 Mehmed Süreyya, *Sicilli Osmani*, c. 3, Haz. Nuri Akbayer (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 849; Osmanzade Taib Ahmed, *Hadikatü'l-Vüzerâ* (İstanbul-Freiburg, 1271-1969), 47; Abdülkadir Özcan, "İzzet Mehmed Paşa-Safranbolulu" DİA, c. 23 (İstanbul: Diyanet Vakfı, 2001), 560-561.

3 Virginia Aksan, *Ahmed Resmi Efendi*, Çev. Özden Arıkan (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997), 10.

4 VGMA, İMPV, Defter No: 1624, 32.

5 Taib, *age*, 47; Süreyya, *age*, c. 3, 849.

6 VGMA, İMPV, Defter No: 1624, 32.

7 VGMA, İMPV, Defter No: 1624, 9.

Osmanlı arşivlerinde İzzet Mehmed'in Safranbolulu olduğuna dair somut kanıtlar olmasına rağmen, hangi köyden olduğuna dair bir kayıt yoktur. Bununla birlikte onun, "Zora" ya da "Zobran" olarak ifade edilen bir köye mensup olabileceği tahmin edilebilir. Nitekim Paşa'nın cariyeye kökenli hanımı Nefise, öldüğünde bu köyde ikamet etmekteydi.⁸

İzzet Mehmed yaşamının ilk on yedi yılını bu mütevazı kasabada geçirmiştir. Kendisinin çocukluk yıllarına dair yeterince bilgiye ulaşamamıştır. Kuvvetle muhtemel, daha önce sarayda görev yapmış bir aileden gelmiş olması nedeniyle, İzzet Mehmed'in eğitimi üzerinde hassasiyetle durulmuştur.

İstanbul'a Gidişi ve Devlet Kademelerinde Yükselişi

İzzet Mehmed'in Osmanlı bürokrasisinde yer bulabilmesi için 1759 yılında amcası Kaptan-ı Derya Benli Hacı Mustafa Paşa'nın yanına başkente gönderilmiştir.⁹ O, amcası Mustafa Paşa'nın oğlu İbrahim Efendi'nin dairesinde eğitim almış,¹⁰ III. Mustafa (1757-1774) zamanında kaldırılan Baltacı Ocağı, I. Abdülhamit (1774-1789) zamanında tekrar açılınca oraya geçmiştir.¹¹ Askeri sınıfa (seyfiyye) mensup bir aileden gelmiş olmanın imkânlarını kullanan İzzet Mehmed, artık Kaptan Paşa'nın birader-zâdesi "Mehmed Bey" olarak anılır olmuştur.¹²

Ailevi imkânlar ne şekilde olursa olsun askeri sınıfta bir kişinin ilerlemeyebilmesi için önemli bir etken de "intisabı". İntisab, bir nevi hamilik sistemiydi. Bu sistemde askeri sınıftan biri, kendi koruması altındaki kişilerin devlet hizmetine girmesini ve yönetimde yükselmesini sağlar, onlar da hamilerini ve onun çıkarlarını gözetirlerdi.¹³ Nitekim İzzet Mehmed de Silahdar Mehmed Efendi'ye intisab ettikten sonra "Bey Halife" olarak şöhret kazanacaktır.¹⁴

8 BOA., İrade Dahiliye, No: 9/401.

9 Süreyya, *age*, c. 3, 849; Taib, *age*, 47.

10 Taib, *age*, 47.

11 Süreyya, *age*, c. 3, 849.

12 Taib, *age*, 48.

13 Cornell H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli*, Çev. Ayla Ortaç (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996). Ayrıca şairlerin hamiliği ile ilgili bkz. Halil İnalçık, *Şâir ve Patron*; yine İnalçık, *Has Bağçede Aş u Tarab* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011).

14 Taib, *age*, 48.

Bir müddet kapı halifeliği yaptıktan sonra Darüssaade Ağası yazıcılığına getirilen İzzet Mehmed Bey'e, evkaf mallarının çekip çevrilmesindeki başarısı ve Hameyn'e sağladığı büyük katkılar nedeniyle, yazıcılık uhdesinde kalmak şartıyla, 20 Mayıs 1779 tarihli bir hattı hümayunla baş muhasebe payesi verildi. Ayrıca sadrazam tarafından kendisine bir samur kürk giydirildi. 30 Ağustos 1779'da Darphane Emîni oldu. İstanbul'a gelişinin üzerinden yirmi yıl geçen İzzet Mehmed Bey, hem askeri kökenli bir aileye mensup olmanın avantajı, hem de intisab ettiği Silahdar Mehmed Paşa'nın himayesi sayesinde kariyer basamaklarında hızla yükseldi.

İzzet Mehmed bu tarihlerde Halil Hamid Paşa'nın kızı Zübeyde Hanım'la evlendi.¹⁵ Onunla kayınpederi Halil Hamid Paşa¹⁶ arasında sadece yedi yaş fark vardı. Hamileri de ortaklı¹⁷ ve muhtemelen aralarında kuvvetli bağlar vardı. Halil Hamid Paşa sadrazamlıktan azledilip öldürüldükten sonra, devlet kademesindeki adamları tevkif edilerek evleri mühürlenmiş, yaşananlardan haliyle damadı İzzet Mehmed Bey de nasibini almıştı.¹⁸ 11 Mayıs 1785 tarihinde sorumluluğunda bulunan Darphane Emaneti ile Evkaf-ı Hümayun Kaymakamlığı elinden alınmış,¹⁹ sadakatle hizmet şartıyla sadece Şah Sultan

¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihinden Portreler 1* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010), 176.

¹⁶ Küçük yaşta babasıyla İstanbul'a gelen Halil Hamid, Bâb-ı Âlî'nin çeşitli kalemlerinde kâtiplik yaptıktan sonra Âmedi kalemine girmiş, burada devlet teşkilatını çok iyi öğrendikten sonra da Reisülküttaplığa getirilmiştir. Sadaret kehtüdalığı ve Tersane Eminliği görevlerinde bulunan Halil Hamid Paşa 31 Aralık 1782'de sadrazam olmuştur. İki yıl dört ay sadrazamlık görevinde bulunduktan sonra azledilerek Gelibolu'ya sürgüne gönderilmiş, ardından idam edilmiştir. Kemal Beydilli, "Halil Hamid Paşa", *DİA*, c. 15 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997), 316-318.

¹⁷ İzzet Mehmed ve Halil Hamid Paşalara hamilik eden Silahtar Mehmed Paşa Niğde vilayetindendir. Esmer benizli olduğundan dolayı Karavezir olarak da ün kazanmıştır. Münevver, zeki ve doğru bir devlet adamı olarak meşhur olmuştur. Memleketini imar edip köy şekline kaza haline getirmiş ve birçok hayrat bırakmıştır. İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 5 (İstanbul: Türkiye Yayınları, 1971), 65.

¹⁸ Aslında bu tasfiye hareketi Halil Hamid Paşa'nın damadı İzzet Mehmed'le başlamıştı. Fikret Sarıcaoğlu, *Sultan I. Abdülhamid 1774-1789* (İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2001), 152.

¹⁹ Darphane-i Âmire Nazırı bir dönem "Evkâf-ı Hümayûn" veya "Vakf-ı Hümayûn" Kaymakamı şeklinde anılmıştı. İzzet Mehmed ve selefi Arnavut Mehmed Efendi'ye darphane emîni unvanı yanında "Evkâf-ı Hümayûn Kaymakamı" unvanı verilmişti. Ömerül Faruk Bölükbaşı, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire* (İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), 31. İzzet Mehmed, Darphane görevini altı yıl devam ettirmişti. Bölükbaşı, *age*, 34.

Kethudalığı üzerinde bırakılmıştır.²⁰ Bu görevde kalışı bile, kayınpe-
derinin katledildiği böyle bir kaos ortamında önemli lütuf sayılırdı.

9 Ağustos 1785'te Şehremaneti'ne, 26 Mart 1786'da ise hilat giy-
dirilerek Tersane Eminliği'ne getirildi. Onun vezirliğe terfi etmeden
önce Darphane, Tersane ve Şehreminliği görevlerini icra etmesi, ka-
riyeri ve mesleki tecrübesi açısından fevkalade önemlidir. Vezarete
terfi etmeden önce hemen hemen her kademedeki ciddi devlet tecrü-
besi kazanmıştır.

Beylikten Vezirliğe Terfisi ve Çeşitli Hizmetleri

İzzet Mehmed Bey Temmuz 1786'da bir pazar günü saraya davet
edilerek rütbesi vezirliğe yükseltilmiştir.²¹ Çiçeği burnunda Paşa'nın
ilk görev yeri Girit Adası'nda bulunan Hanya Kalesi Muhafızlığı ol-
muştur.²²

Yaklaşık dört ay Hanya Muhafızlığı yapan İzzet Mehmed Paşa'ya 29
Kasım 1786 tarihinde Diyarbakır Valiliği tevcih edilmiştir.²³ O, Diyar-
bakır Valiliği'nde 29 Kasım 1786'dan 23 Aralık 1786 tarihine kadar gö-
rev yapmış, buradaki görev süresi neredeyse bir ayı bile bulmamıştır.²⁴

Yaklaşık 25 gün Diyarbakır valiliği yapan İzzet Mehmed Paşa'nın
görev yeri tekrar değiştirilmiş ve 5 Ocak 1787'de kendisine arpalık
olarak İçel Sancağı verilmiştir.²⁵ İçel Sancağı ve Kale Muhafızlığı'na
ilave olarak Bender Sancağı da verilmiştir. Ancak kısa bir süre son-
ra burası Vezir Ahmed Paşa'ya verilmesinden dolayı kendisinden
derhal İçel'e gitmesi istenmiştir.²⁶ Daha sonra üzerinden İçel Sanca-

20 Ahmed Vasıf, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Ahbâr*, Haz. Mücteba İlgürel
(Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994), 252; Uzunçarşılı, *age*, 150-156.

21 "...İzzet Mehmed Bey kulları iş bu bazar günü saat birde iken mu'tad üze-
re davet ve rütbe-i valâ-yı vezâret ile Hanya Kal'ası muhafızlığı tevcih olunmuşdur
cenab-ı hak rıza-yı hümayûnlarına muvâfıkâ'mâle muvaffak eyleye Âmin." BOA.,
HAT/1441-59211.

22 BOA., HAT/1441-59211.

23 BOA., C. DH. 155-7723; "Diyarbakır Eyaleti tevcih olunan sadr-ı esbak Ye-
ğen Mehmed Paşa sâl-hurde ve pir olduğundan bahsile Rumeli canibinde bir man-
sib temenni eylediğine binaen eyâlet-i mezkûre Hanya muhafızı olan Vezir İzzet
Mehmed Paşa'ya tevcih ve müşârünileyhe dahi beru tarafa vusulü haberi şayi' ol-
dukda bir mansib ihsan olunacağı va'd buyuruldu". Ahmed Vasıf, *age*, 371.

24 BOA., C. DH/155-7723.

25 BOA., C. DH/155-7723.

26 BOA., C. AS/957-41623, Tarih 19 Mart 1787 (29 Ca 1201).

ğı alınmış, kendisine Mora Yarımadası'nda bulunan Anabolu²⁷ Kale Muhafızlığı verilmiştir.²⁸

19 Nisan 1787 tarihinde ise Vezir Hacı Ahmed Paşa'nın vefatıyla boşalan Cidde Valiliği'ne İzzet Mehmed Paşa getirilmiş, Mekke-i Mükerrreme Şeyhülharemligi ile Habeş Eyaleti de görevine dâhil edilmiştir.²⁹ O, buradaki valilik görevinden 6 Temmuz 1789'da alındığını gösteren belgede, kendisinin yirmi beş ay Ciddede görev yaptığı belirtilip,³⁰ buradaki fesat ehline göz yumduğuna işaret edilmiştir.³¹

Paşalığa yükseltilmesiyle Cidde Valiliği'ne tayin edilinceye kadar ki geçen bir yıllık sürede; çok farklı coğrafyalar olan Hanya, Diyarbakır, İçel, Bender ve Anabolu'da görev yaptığı -en azından kâğıt üzerinde- dikkate alınırsa, Cidde Valiliği'ndeki görev süresi diğerlerine göre oldukça uzun sayılır. Paşa'nın görev yerlerinin hızlı değişimi, kendisinden ısrarla görev yerine gitmesi istenmesine rağmen gereğini yerine getirmemesi, merkezin taşradaki yöneticilerine yeterince söz geçiremediği şeklinde yorumlanabilir. Muhtemelen bu durum sadece İzzet Mehmed'e özgü değildi, benzer sorunlar diğer atamalarda da yaşanıyordu. Söz konusu yaşananlar ise dönemin Osmanlı idaresinin ne kadar sorunlu olduğunu ve devlet mekanizmasındaki bozukluğu göstermesi bakımından dikkate değerdir.

1789 Ekimi'nin son günlerinde sabık vali olarak Ciddede bulunan Paşadan Mısır üzerinden bir gemiye binip Rumeli taraflarına geçmesi ve durumunu payitahta bildirmesi talep edilmiştir.³² O,

27 Yunanistan'da Mora Yarımadası'nın kuzeydoğusundaki Nauplia'nın Osmanlılar dönemindeki adıdır. Burası 1540 yılında Venediklilerden Osmanlılara geçti. 1790 yılına kadar Mora'da önemli bir idari merkez vazifesini gördü. 1823'te Yunan İhtilali öncülerinden Kolokotranis tarafından işgal edildi ve ilk Yunan Milli Meclisi'nin toplandığı yer oldu. Nejat Göyünç; "Anabolu" *DİA*, c. 3 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991), 106.

28 BOA., C. DH/155-7724, Tarih 19 Mart 1787 (29 Ca 1201); BOA., C. AS/956-41562.

29 "Cidde-i ma'mûre sancağı ilhâkı ve Mekke-i Mükerrreme Şeyhül-haremligi inzımanıyla Habeş Eyâleti 4 L 1201 tarihinde vezir-i mükerrrem saadetlü İzzet Mehmed Paşa hazretlerine tevcih..." BOA., C. DH/57-2841; Ahmed Vasıf, *age*, 391; Cengiz Orhonlu, *Habeş Eyaleti* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996), 257.

30 BOA., D.BŞM.MHF, Dosya No: 82, Gömlek No: 72.

31 BOA., HAT/94-3833 C.

32 "Hidemât-ı din ü devlet-i aliyyeminkıyâmiçün ol tarafdansefineyerüküb ve Mısır üzerinden Rum ili taraflarına gelüb bir münasib mahalle hurûc ile kangı mahalle geldiğini icâleten Der Aliyye'metahrır ve işâramübâderet eylemek babında... Evail-i Safer sene 1204" (21-29 Ekim 1789) BOA., C. AS/494-20622.

gemiye binip Selanik'e giderken hava muhalefeti nedeniyle Anadolu sahillerinden Meğri³³ limanına sığınmak zorunda kalır. Buradan payitahta "esvâb-ı vezâretten ârî olmağla ıztırâb-ı ber-kemal olduğunu" yazarken, aslında yeni bir vezirlik görevi beklediğini ifade etmek istiyordu. Bu iş için yakın yerlerde ondan başka bir vezir olmadığından Bahr-i Sefid Boğazı'nın muhafazasına tayin edildi.³⁴ Görev mahallinin ehemmiyetinin farkında olan İzzet Mehmed Paşa bölgesindeki gelişmelerden payitahtı düzenli bir şekilde haberdar etmeye başladı.³⁵

İzzet Mehmed Paşa, Divan-ı Hümayun tarafından 10 Şubat 1791'de Edirne'de ikamet etmek üzere Silistre Seraskeri tayin edildi. Yeni görevi, Bahri Sefid Boğazı Muhafızlığı'na ilave olarak verilmişti. "Mükemmel kapı halkı"³⁶ ile birlikte Edirne'ye gittiğini ve bunların çokluğundan dolayı tayına ihtiyaç duyduğunu, İstanbul'daki işlerini yürüten adamı vasıtasıyla ilgililere duyurdu.³⁷

Sadrazamlığı ilk defa 1791'de gündeme geldi. Sadarete teklif edilenler arasında ondan başka Melek Mehmed Paşa, Ebubekir Paşa, Feyzi Süleyman Paşa, Karahisari Ahmed Paşa, Pekmezci Mehmed Paşa, sabık Kaimmakam Mustafa Paşa da vardı. Kendisi hâlihazırda Bahr-i Sefid Boğazı Muhafızı ve Silistre Seraskeri olmasına rağmen, ondan sabık Darphane Emmini olarak bahsedilmesi ilginçtir. Bu durum kendisinin altı yıl gibi -dönemin şartlarına göre uzun sayılabilecek- bir süre Darphane'de görev yapmış olmasıyla açıklanabilir. Sonuçta İzzet Mehmed Paşa'nın "müseyyeb" olduğu belirtilerek, sadrazamlığa Yusuf Paşa getirilmiştir.³⁸

Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşları (1787-1792) nedeniyle Silistre Seraskeri olarak Edirne'de ikamet eden İzzet Mehmed Paşa'ya bu

33 Muğla Fethiye'nin eski adıdır. Nuri Akbayan, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003), 115.

34 BOA., HAT/206-10819.

35 BOA., HAT/1411-57423.

36 Ahmed Resmi Efendi devlet adamlarını bu konuda eleştirip alaya alıyor, kırda bayırda debdebeyi sağlamak için yanlarında "bin kadar kırmızı kaputlu yaldız üzengili kaldırım yaraşığı iç ağaları" gezdirdiklerini söylüyordu. Aksan, *Ahmed Resmi Efendi*, 137.

37 BOA., C. AS/979-42681, Tarih 10 Şubat 1791 (6 C 1205).

38 Ahmed Cavid, *Hadika-i Vekâyi*, Haz. Adnan Baycar (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992), 235.

arada Sivas Eyaleti tevcih edildi. Ancak Paşa'nın Edirne'deki sorumlulukları nedeniyle Sivas'a gitmesi mümkün değildi. Bundan dolayı eski Sivas Mütesellimlerinden, Sivas'ta ikamet eden Kenanzâde Seyyid Feyzullah Ağa'ya mütesellimlik verilmiştir.³⁹ Paşa'nın bir sonraki görev yeri ise Osmanlı Devleti'nin en önemli idari yerlerinden biri olan Mısır Eyaleti olacaktır.

En Önemli Valilik Tecrübesi: Mısır Valiliği

Mısır, Osmanlı eyaletleri içinde özel bir yere sahipti. Burası hem stratejik açıdan, hem de İslam dünyasının dini merkezi Hicaz'a yakınlığından dolayı önemliydi. Ayrıca Kahire, İstanbul'dan sonra imparatorluğun en kalabalık şehri konumundaydı ve sadarete giden yoldaki en önemli kilometre taşlarından biri sayılmaktaydı.⁴⁰

İzzet Mehmed Paşa'nın Mısır valiliğine atanması arifesinde, buraya kimin gönderileceği meselesi padişah ile kaymakam paşa arasında sarayda defalarca müzakere edilmişti. Müzakerelerde Salih Paşa'nın ismi ağır basmasına rağmen, sonunda Mısır'a İzzet Mehmed Paşa atandı (Mayıs 1791).⁴¹ İzzet Mehmed Paşa görev mahalline gitmiş, ancak sabık vali İsmail Paşa yeni görev mahalli Mora'ya gitmemişti. Yeni vali İzzet Mehmed Paşa'ya bir hüküm yazılarak, Mora'nın Akdeniz'in kilidi konumunda olduğu, bundan dolayı İsmail Paşa'yı bir saat bile bekletmeden Mora'ya göndermesi istenmiştir.⁴²

Mısır'daki çerkez beyleriyle sürekli sorunlar yaşayan ve çözmekte zorlanan İstanbul, bir de iki valinin birbirine girmesi tehlikesi ve tedirginliğini yaşıyordu. Devlet bir taraftan dış gailelerle meşgulken bir de bu meseleyle uğraşmak istemiyordu. Ancak devletin korktuğu başına gelmiş, eski ve yeni vali muhasebenin görülmesi sırasında birbirlerine düşmüşlerdi.⁴³ Tevcih tarihindeki hata, Mısır'da yönetim krizine neden olmuş, bu olaydan ise hazine zarar görmüştü.

39 BOA., C. DH/278-13889, Tarih 1 Şubat 1791 (27 Ca 1205).

40 Andre Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, Çev. Ali Berkay (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995), 4.

41 Abd al-Rahmân al-Jabarti's *History of Egypt*, c. 1-2, Edited by Thomas Philipp & Moshe Perlmann, 315; Ali Osman Çınar, *Mehmed Emin Edib Efendi'nin Hayatı ve Tarihi* (Doktora Tezi, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1999), 189.

42 BOA., C. DH/227-11310.

43 BOA., C. DH/145-7242, Tarih; BOA., C. DH/227-11310.

Payitaht, Mısır'da tam olarak nelerin yaşandığını anlamak, ümera ve vükelanın durumunu inceden inceye araştırmak, daha doğrusu istihbarat bilgileri toplamak için Emin adlı bir görevliyi Mısır'a göndermiş; Emin, İbrahim ve Murad Beylerin faaliyetlerini gece gündüz takip ederek bunları bir rapor halinde payitahta sunmuştur.⁴⁴

Önceki Mısır valilerinden Gazi Hasan Paşa'nın Said taraflarına sürdüğü asi beyler Murad ve İbrahim, İzzet Mehmed Paşa'nın başında olduğu askerleri yenilgiye uğratarak yapılan savaştan galip ayrıldılar. Yaklaşık dört yıl önce çıkarıldıkları Kahire'ye yeniden gelip yerleştiler. Burada devletin yapabileceği tek ve en önemli şey kalmıştı. O da sağlıklı kararlarla durumu kendi lehine çevirebilme beceri ve başarısını gösterebilmek.

Devlet asi beylerden mali beklentilerini ise şu şekilde sıraladı: 1) İrsaliye hazinesi ve helvan akçelerini⁴⁵ eskiden olduğu gibi kendi rızalarıyla ödeyecekler; 2) Matbah-ı amire, tersane-i amire ve kilerin ihtiyaçlarını gidermeye devam edecekler; 3) Haremeyn-i Muhteremeyn için önceki sorumlulukları devam edecek ve hacıların zamanında gönderilmeleri konusunda bir kusur meydana gelmeyecekti.⁴⁶ Bu şekilde onların afları belli şartlara bağlanmış oldu. Aksi durumlardan kaçınmaları, yoksa Mısır'da kalmalarına kesinlikle müsaade edilmeyeceği belirtildi. En önemlisi de Avusturya'yla sulhun yapıldığı ve Rusya'yla da mütarekenin imzalandığının hatırlatılmasıydı.⁴⁷ Yani devlet şu an elinin eskiye göre daha güçlü olduğunu net bir şekilde ifade etmiş oluyor, bir nevi onlara aba altından sopa gösteriyordu.

Esasında 18. yüzyılın sonunda Mısır'da yaşanan söz konusu olaylar, buranın Osmanlı'dan kopuş sürecinin Mehmed Ali Paşa'yla başlamadığını, bunun ilk işaretlerinin aslında ondan çok önceleri Murad ve İbrahim Bey'in devlete galebe çalıp güç kullanarak Mısır'ın yönetimini ele geçirmeleriyle hatta Bulutkapan Ali Bey'in⁴⁸ faaliyet-

44 BOA., HAT/186-8777, Tarih 25 Ağustos 1791 (25 Z 1205).

45 Helvan Akçeleri ile ilgili bkz. Stanford J. Shaw, *Ottoman Egypt 1517-1798* (Princeton University Press, 1962), 165, 289, 329.

46 BOA., HAT/201-10264, Tarih 18 Ağustos 1792 (29 Z 1206); BOA., C. DH/52-2580.

47 BOA., HAT/201-10264.

48 Bulutkapan Ali Bey'le ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Emecen, "Ali Bey, Bulutkapan", *DİA*, c. 2 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989), 383-384; Mustafa Güler, *Cezzar Ahmed Paşa ve Akka Savunması* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013), 33.

leriyle başladığını göstermektedir.⁴⁹

İzzet Mehmed Paşa'nın Mısır valiliği görevi bir yılla sınırlıydı. Bir valinin bulunduğu yerde göreve devam etmesi yeni bir fermanla görevinin ibkâsına bağlı olduğundan,⁵⁰ İzzet Mehmed'e de bir yıl sonra görev süresinin uzatıldığına dair ferman yazıldı.⁵¹

Sadaretten Önceki Son Görev: Anadolu Valiliği

İzzet Mehmed Paşa Mısır'dan Mayıs 1794'te Anadolu valiliğine tayin edilince,⁵² yerine Vidin muhafızı ve sabık kaymakam Hacı Salih Paşa getirilmiş, ancak İzzet Paşa'dan "tut vakti" girinceye kadar Mısır'da kalması; başta darphane olmak üzere toplanması gereken gelirler ile cizyeleri toplama görevinin uhdesinde olduğu bildirilmişti. Hatta Salih Paşa "tut vakti" girişine kadar yetişemezse o gelinceye kadar Mısır'da emaneten kalması istenmişti.⁵³ Bu durum çok sürmedi, aynı günlerde gelen yeni hükümle yeni görev yerine "serian hurûc ve icâleten kemâl-i şân ü vakârıyla sefineye binip İzmir'e hurûc ve Anadolu vilayetlerinin merkezi olan Kütahya'ya vusul-i ibtidâr" etmesi istendi.⁵⁴ İzzet Mehmed Paşa'nın Mısır valiliği üç yıla yakın sürmüştü. O, Mısır'da asilere karşı yaptığı savaşı kaybetmesine rağmen kontrolü yitirmemiş, idare-i maslahatçı bir yaklaşımla vazifesini yerine getirmeye çalışmıştır.

İzzet Mehmed Paşa'nın Sadareti

Sadaret Makamına Getirilişi

III. Selim tahta çıkalı beş yıl olmuştu. Melek Mehmed Paşa iki buçuk yıldan fazla zamandır sadrazamlık yapıyordu. Vezirlikte ise kırk yılı devirmişti. Tecrübeli ve bilgiliydi. Ancak Melek Mehmed

49 Michael Winter, *Egyptian Society Under Ottoman Rule, 1517-1798* (London and New York: Routledge, 1992); Raymond, age, 45. Bruce Mc Govan, "Ayanlar Çağı 1699-1812", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Ed. Halil İnalcık-Donald Quataert (İstanbul, Eren Yayınları, 2004), 799-800.

50 Raymond, age, 4.

51 BOA., HAT/236-13134A.

52 Abdülkadir Özcan, İzzet Mehmed Paşa'nın 5 Şevval 1207'de Anadolu Valiliği'ne getirildiğini yazmaktadır. Ancak bu tarih yanlıştır. Özcan, *agm*, 560.

53 İzzet Mehmed Paşa 1209 Saferinin 22'sine (18 Eylül 1794) kadar olan bütün cizyeleri toplayacaktı. BOA., *Mühimme-i Mısır*, Defter No: 10, hüküm 431-432, 2-11 Mayıs 1794 (Evâil-i Şevval 1208).

54 BOA., *Mühimme-i Mısır*, Defter No: 10, hüküm 434; hüküm 435.

Paşa genç, cevval, ileri görüşlü, her alanda yapacağı reformlarla imparatorluğu daha ileri götürmeyi planlayan III. Selim'in hedeflerini gerçekleştirmede onunla birlikte bu işi götürebilecek bir dinamizme sahip değildi.⁵⁵

Padişah aydın fikirli, liyakatli, hedef ve amaçlarını gerçekleştirmede kendisine destek olabilecek nitelikte bir veziri sadaret makamına getirmek istiyordu. Bu çerçevede aklına ilk olarak genç, azimli, zengin ve nüfuz sahibi olması hasebiyle İzzet Mehmed Paşa gelmiştir.⁵⁶

Sadarete getirilmesine karar verilen İzzet Mehmed Paşa'nın İstanbul'a gelmesi için bir hatt-ı hümayun hazırlandı ve Ustazâde Ali Haseki gizli bir şekilde Anadolu Valiliği'nin merkezi Kütahya'ya gönderildi. Ali Haseki, Paşa'yı "Gedüs" kasabasında buldu. Vaziyetten haberdar olan İzzet Mehmed Paşa en yakınlarıyla birlikte yola çıkarak 20 Ekim 1794 Pazartesi gecesi Üsküdar'a ulaştı. Ertesi sabah seherde Topkapı Sarayı'na giriş yaptı.⁵⁷

Padişah tarafından gönderilen Emir-i Ahur Zühdü Bey, Melek Mehmed Paşa'dan sadaret mührünü geri aldı. Bu sırada sarayda bulunan şeyhülislam ile yeni sadrazam padişahın huzuruna çıkarıldı, Hırka-i Saadet Odası'nda sadaret mührü teslim edildi. Ardından samur kürk giydirildi, hakkında hayır dua edildi. Tüfekçiler gösteri atışları yaptı, pehlivanlar güreş tuttu, padişah atıyyeleri dağıttı. Ardından orta kapıda padişah tarafından hazırlanmış "esb-i zerrin-lî-câma" binip görev merkezi olan Bâb-ı Âsafi'ye geldi. Burada da âdet

55 Melek Mehmed Paşa'nın azlinin sebebi, ihtiyarlık ve gevşeklikle izah edilir. Danişmend, *age*, c. 4, s. 73; Cabi Ömer, *Câbi Tarihi* I, Haz. Mehmet Ali Beyhan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003), 47.

56 Stanford Shaw, *Sultan III. Selim*, Çev. Hür Güldü (İstanbul, Kapı Yayınları, 2008), 510.

57 Seydi Vakkas Toprak, *Nuri Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011, 134; İzzet Mehmed Paşa'nın sadarete getirilmesine 13 Ekim 1794 (18 Ra 1209) Pazartesi günü karar verilmişti. Ali Haseki'nin İzzet Mehmed Paşa'yı çağırarak üzere Kütahya'ya yola çıkması ile İzzet Mehmed Paşa'nın İstanbul'a girmesi arasındaki süre tam bir haftadır. V. Sema Arıkan, *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1993), 179; Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, c. 6 (Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye, 1312-1895), 136; Midhat Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c. 5 (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), 2765-2766; Danişmend, *age*, c. 4, 73; Özcan, *agm*, 560.

üzere devlet adamlarına ve ocak ağalarına hilatler giydirildi.⁵⁸ İzzet Mehmed Paşa kısa sürede Bâb-ı Âlî'de kendi kadrosunu oluşturmaya çalıştı.⁵⁹

Rutin Faaliyetler

Her yıl hac mevsiminde kutsal topraklara Recep ayının on ikinci günü sarayda düzenlenen merasimle başlayan Surre gönderme⁶⁰ geleneği İzzet Mehmed'in sadrazamlığı döneminde de hiç aksatılmadan devam ettirilmiştir.⁶¹

Osmanlı teşrifatında, Hz. Peygamber'in doğum günü kabul edilen 12 Rebiülevvel'de mevlid programları tertip edilmekteydi. İzzet Mehmed Paşa'nın dört yıllık sadaretinde dört defa mevlid programı tertip edilmiş, padişahla birlikte Sadrazam İzzet Mehmed Paşa ve ile-ri gelen devlet erkânı katılmıştır.⁶²

Memur ve askerlere maaş karşılığı mevâcib⁶³ ya da ulufe adı altında ödeme yapılırdı.⁶⁴ Kapıkullarının mevâcib dağıtımı gösterişli törenlerle yapılır ve sadrazamın huzurunda dağıtılırdı.⁶⁵ Dağıtım bittikten sonra padişahın sadrazama bir hatt-ı hümayun ile mücevherli bir hançer ve samur kürk göndermesi adettendi.⁶⁶

İzzet Mehmed Paşa'nın sadrazamlığı döneminde yıllardır olduğu şekilde dağıtımlar Muharrem, Cemazielevvel ve Şaban ayları olmak üzere yılda üç defa yapılmıştır. Şaban ayında iki defa ödeme yapıldığı için üç dönemde mevâcib ödemeleri tamamlanmıştır.⁶⁷

58 Toprak, *agt*, 135-136; Arıkan, *age*, 179. Cabi Ömer, *age*, 47; Ahmed Cevdet, *age*, c. 6, s. 136; Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c. 5, 2766.

59 Ahmed Cevdet, *age*, c. 6, 138-139; Toprak, *agt*, 143.

60 Surre-i Hümayun ile ilgili bir çalışma için bkz. Münir Atalar, *Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümayun ve Surre Alayları* (Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991).

61 Toprak, *agt*, 160, 328, 431, 665; BOA., HAT/178-7912.

62 Toprak, *agt*, 265-266, 398, 483, 721.

63 Mevâcib tabirini Memlukler kullanmışlar, Osmanlılar da onlardan almışlardır. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları I*, 411; Erhan Afyoncu, "Mevâcib", *DİA*, c. 29 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004), 418-419.

64 Uzunçarşılı, *age*, 416; Afyoncu, *agm*, 420.

65 Mustafa Nuri Paşa, *Netayicül Vukuat III-IV*, Haz. Neşet Çağatay (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1979), 117 vd; Uzunçarşılı, *age*, 419 vd.

66 Uzunçarşılı, *age*, 428; Afyoncu, *agm*, 420.

67 Uzunçarşılı, *age*, 411.

Paşa döneminde mevacib ödemeleri hem vaktinde yapılmış, hem de geçmişe dönük ödemeler gerçekleştirilmiştir. Bu açıdan Paşa başarılı sayılabilir.

İzzet Mehmed Paşa'nın Sadaretinde Yangınlar ve Alınan Önlemler

Yangınlar, toplumların hayatını ters yüz eden büyük afetlerdendir. Özellikle başkent İstanbul defalarca bu felaketle karşılaşmış, İstanbul'un camilerini, saraylarını, hanlarını, hamamlarını, kütüphanelerini, yalılarını ve evlerini harabeye çevirmiş, sayısız hayvan telef olmuştur. Yangınlar şehrin kültür-sanat yaşamını da olumsuz etkilemiş, binlerce kitabın da yanıp kül olmasına sebep olmuştur. Sadece kentteki sosyal ve kültürel hayatın belini bükmekle kalmamış, ikbal peşinde koşan nice insanın siyasi hayatının sonunu getirmiştir. İzzet Mehmed Paşa'nın sadrazamlığı döneminde de yangın felaketleri başkent İstanbul'dan eksik olmamıştır.

Bu devirde, 7/8 Temmuz 1795'te Hasır İskeleyi ya da Balıkpazarı,⁶⁸ 2 Şubat 1796'da Sufiler Hamamı,⁶⁹ 15 Şubat 1796'da Ahırkapı,⁷⁰ 17 Şubat 1797'de Azap Kapısı,⁷¹ 25 Haziran 1797'de Üsküdar,⁷² 7 Ekim 1797'de Tersane Anbarları⁷³ ve son olarak da 28 Mayıs 1798'de Arnavutköy Yangını meydana gelmiştir.

İstanbul sürekli yangın olaylarıyla yüz yüze geldiğinden yangınların tesirini en aza indirmek amacıyla çalışmalar da

68 Toprak, *agt*, 238-239; Arıkan, *age*, 194; Ahmed Cevdet, *age*, c. 6, 162; Danişmend, *age*, c. 4, 73; Özcan, *agm*, 561; Kemalettin Kuzucu, "Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar ve Toplumsal Etkileri, *Büyük Osmanlı Araştırması* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), c. 5, 694.

69 Arıkan, *age*, 209; bu yangının çok tesirli olmadığından olsa gerek, vakanüvis Halil Nuri'nin tarihinde kendine yer bulamamıştır.

70 Arıkan, *age*, 210.

71 Toprak, *agt*, 437; Ahmed Cevdet, *age*, c. 6, 216; Banoğlu tarih vermeden Azapkapısı yangınından önceki bir yangından haber vermektedir. Bu yangın fırtınalı bir gecede başlamış, müthiş fırtına denizdeki gemileri birbirine katmıştı. Bu sırada Cibali'de yangın başlamıştı. Ateş karşısında büyük tehlikeleri göze alan "tulumbacılar" harekete geçmişler, ayrıca her tarafta Cibali'deki yangın duyurulmuştu. Ancak yoğun kar yağışı ve alınan tedbirler yangının sönmeye neden oldu. Arkasından meydana gelen zelzele İstanbulluları fena korkutmuştu. Ahmet Niyazi Banoğlu, *İstanbul Cehennemi* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2008), 143.

72 Arıkan, *age*, 253.

73 Toprak, *agt*, 619; Arıkan, *age*, 260-261.

yapılmıştır. Özellikle 1720 yılında kurulan Tulumbacılar Ocağı (İtfaiye Teşkilatı) bu yolda atılmış en mühim adımdır.⁷⁴

İstanbul'da bulunan Galata Kulesi, yangınları takip amaçlı kullanılıyordu. Şehirdeki yangınları derhal tespit edip anında haber vermek için kullanılan bu kulenin üst katındaki odalarda yangın çıktığında davul çalınarak halk ikaz edilmekteydi. Ne var ki 27 Temmuz 1794'teki yangında Galata Kulesi'nin çatısı da yanmaktan kurtulamamıştı. Kule yeniden inşa edilmiş, ayrıca yangın çıktığında davul sesi duyulmayacak uzak yerler için Galata Kulesi'nde ve Topkapı Sarayı yakınlarındaki nevbethanelere birer kös konulmuştur. Galata Kulesi'nin söz konusu tamiri 50 bin kuruşa mal olmuştur.⁷⁵

İstanbul'da yaşanılması muhtemel yangınlarda, kimler görev yapacak ve ne kadar ücret alacaklardı? Bu meseleler de bir nizamnameyle karara bağlanarak açıklığa kavuşturulmuştur. Nitekim yaşanılacak yangın olaylarında askeri ocaklar görev yapacaktı. Humbaracı ve lağımçı ocakları yangın çıktığında zabıt ve neferleriyle hazır bulunacaklardı. Bunun için her ocağa birer çift tulumbayla beşer çift birer kayık verilecekti. Her bir tulumbaya kırk beş akçe yevmiyeyle birer tulumbacıbaşı, yirmi beşer akçe ile birer çavuş, on sekiz akçe ile birer karakullukçu, on beşer akçe ile yirmişer tulumbacı neferleri tayin edilecekti. Toplam olarak zabıtlarla birlikte her ocaktan kırk altı nefer görevlendirilmesi ve gerekli masrafların karşılanması kararı alınmıştı.⁷⁶ Dergâh-ı Âli topçu ocağına mensup yangın tulumbalarını idareyle görevli tulumbacı erleri yeni düzenlemeyle birlikte iki yılda bir yirmi akçe ile emekli edilecekler, yerlerine de on beş akçe ile yeni neferler yazılacaktı.⁷⁷

İstanbul'da bazı yerlerde yangını söndürmek için yeterli miktarda su yoktu. Bundan ötürü böyle yerlerde tulumba kullanılamıyordu. Hem su sıkıntısı yaşanabilecek yerlerde, hem de suyun az bulunduğu mevsimlerde kullanmak amacıyla İzzet Mehmed Paşa'nın emriyle havuzlar yapılmaya başlandı. Laleli, Bayezid, Süleymaniye, Nûr-ı Osmaniye ve Bahçekapı'daki Vâlîde Sultan Camilerinin avlularına

74 Gönül Taşman, 1720-1839 Yılları Arasında İstanbul İtfaiye Teşkilatı (Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1963).

75 Toprak, *agt*, 60-61, 179-180; Ahmed Cevdet, *age*, c. 6, 143-144.

76 Toprak, *agt*, 65, 709.

77 Toprak, *agt*, 543-544.

yapılan havuzlara borularla su getirilerek muhtemel yangınlar için suyla doldurulmuştur.⁷⁸

İstanbul'daki yangınlara önlem olarak bazı cami avlularına inşa edilen havuzların faydalı olduğu görülünce, birkaç kilisenin civarına da büyük havuzlar yapılması için padişah tarafından ferman çıkarılmış ve her bir havuz yapımı için personel tayin edilmiştir. Kumkapı'daki Ermeni Kilisesi'nde inşa edilecek havuza Mimarbaşı Nurullah Ağa tayin edilmiş, ancak Ağa'nın gizlice rüşvet karşılığı kiliseyi genişlettiği, bizzat sadrazamın tahkikatı sonucu ortaya çıkarılınca adamlar gönderilip buralar yıktırılmıştır. Nurullah Ağa da bu olay sonucu 24 Şubat 1796'da azledilip Sinop'a sürgün edilmiş, yerine Arif Efendi mimarbaşı tayin edilmiştir.⁷⁹

İzzet Mehmed Paşa'nın sadareti döneminde gözetleme amaçlı kullanılan Galata Kulesi'nin yeniden onarılması, bizzat kendisinin takip ederek İstanbul'daki cami avlularına büyük havuzlar yaptırmaması, kendisinin yangın felaketleriyle yakından ilgilendiğini gösterir. Yangınların söndürülmesi için çalışacak personelin faaliyetlerinin bir nizamname çerçevesinde belirtilmesi, Nizam-ı Cedid faaliyetlerinin bir parçası olarak da görülebilir.

Dağlı Eşkîyası ve Pasbanoğlu Sorunu

1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşlarının en önemli sonuçlardan birisi, devletin başına yaklaşık yirmi yıl sorun olacak ve yöneticilerin enerjisini tüketecek olan, özelde "Dağlı İsyanları" adı verilen olayla karşı karşıya gelmesidir.

Dağlı Olaylarıyla mücadele 1791 yılında Hacı İbrahim oğlu Bilal ve Kör Yusuf gibi reislerin üzerine gidilmesi için "bi'd-defeatevâmir-i aliyye" düzenlenerek başlamış⁸⁰ ve 1810 yılına kadar bu mücadele devam etmiştir.

İzzet Mehmed Paşa sadarete getirilinceye kadar 'eşkîya'nın tenkilinde Tahir Paşa, Hamamizade Ahmed Paşa, Zihneli Hasan Paşa ve Seyyid Ali Paşa mücadele etmişlerdir. 1794 yılına gelindiğinde Dağlı

⁷⁸ Toprak, *agt*, 239-240; Ahmed Cevdet, *age*, c. 6, 162.

⁷⁹ Toprak, *agt*, 365-366.

⁸⁰ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808)* (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1983), 21.

Meselesi'nin şiddeti iyice artmıştır. İzzet Mehmed Paşa'nın sadarete bulunduğu dört yıl boyunca İran'da hanedan değişikliği yaşanmış, Fransız İhtilali bütün hızıyla etkisini göstermiş, Lehistan ve Venedik devletleri ortadan kalkmıştı. İzzet Mehmed, bu gibi olaylarla muhatap olmanın yanı sıra, bir de sadaretinin sonuna kadar Dağlı Olayları'yla uğraşmak zorunda kalmıştır.

İzzet Mehmed Paşa, sadarete geldiğinde Çirmen Mutasarrıfı Seyyid Ali Paşa eşkıyayla mücadelede baş aktör durumundaydı. Ali Paşa devletten kendisine yeterince hazine, asker, mühimmat ve zahire yardımı yapıldığı halde başarı gösterememiş, askerlerin yanında nüfuzu kırılmıştır.⁸¹ Diğer aktörler ise Rumeli Valisi Ebubekir Paşa ve Silistre Valisi Zihneli Hasan Paşa'dır. Bu mücadelede istenilen sonucun elde edilemeyişi, kadro değişikliği ihtiyacını doğurmuştur. Rumeli Valisi Ebubekir Paşa'nın yerine Seyyid Mustafa Paşa, Zihneli Hasan Paşa yerine Ferhat Paşa, Seyyid Ali Paşa yerine de Hacı Abdi Paşa atanmıştır.⁸² Eşkuya geniş bir alana yayıldığından, Yanya Mutasarrıfı Tepedelenli Ali Paşa'ya da eşkıyaya karşı halkını koruması için mektup gönderilmiştir.⁸³

Eşkuyanın bölgedeki âyan tarafından gizli ya da açık olarak destekleniyor olması onlarla mücadelede büyük bir problem yaratmaktaydı. Rusçuklu maktul Tirsiniklioğlu'nun bölükbaşlarından Ömer, etrafına topladığı kırk kişiyi Hezargrad ve Şumnu kazalarının derbentlerine göndermişti. Adamları buradaki reayanın mallarını yağmalamakla kalmamış, devletin itibarına gölge düşürecek bir olaya da neden olmuşlardı. Rusya'dan gönderilen elçinin hediyelerini ellerinden almışlardı. Bu olay İzzet Mehmed'i kızdırmış Rusçuk Âyanı Hacı Hasan Ağa'ya gönderdiği mektupta hiçbir bahaneye sarılmadan hem köylünün, hem de elçinin yağmalanan mallarının teslimini istemiştir.⁸⁴ İzzet Mehmed Paşa'nın "Dağlılarla" mücadelesi işte bu olayla başlamıştır.

81 Toprak, *agt*, 175-179.

82 BOA., KK, Sadaret Tahrirat Kayıtları, Defter No: 10, sayfa 33, Tarih 15 Kasım 1794 (21 R 1209); Toprak, *agt*, 143, 145, 175.

83 BOA., KK, Sadaret Tahrirat Kayıtları, Defter No: 10, sayfa 37, Tarih 27 Kasım 1794 (4 C 1209).

84 BOA., KK, Sadaret Tahrirat Kayıtları, Defter No: 10, sayfa 44, Tarih 1 Ocak 1795 (9 C 1209).

Dağlı eşkıyasının en etkili isimlerinden biri Hacı Manav ve sergerdelerinden oluşan iki bin kişilik gruptu.⁸⁵ Silistre Valisi Hacı Abdi Paşa'nın Hacı Manav ve adamlarıyla Yeni Pazar ve Şumnu'da yaptığı muharebelerde binden fazla eşkıyayı öldürmesi ve Hacı Manav'ın canını zor kurtarması İstanbul'da müthiş bir sevinç yaratmıştır.⁸⁶ Ancak Abdi Paşa'nın elinden kurtulup kaçan Hacı Manav yeniden etrafına adam toplayıp faaliyetlerine devam etme niyetindeydi.

Dağlı eşkıyası için görevlendirilen Mustafa Haseki, beş yüz adamıyla Gümüllüce'ye gelen Hacı Manav'ın üzerine varmış, Hacı Manav kaçmış, ancak yakalanarak idam edilmiş, onunla birlikte Topuz Ömer'in kardeşi ve Şeytan Ahmet'in başları da Edirne Bostancıbaşı'na gönderilmiştir. 11 Şubat 1796'da Hacı Manav'ın yeğeni Osman, taraftarları Hacıoğlu Mehmed'in başları da Ali Molla tarafından getirilmiş,⁸⁷ böylece devlet Hacı Manav gâilesinden kurtulmuştur.

Eşkîya ile mücadelede devlet yanlısı âyanlardan da istifade edilmiştir. İzzet Mehmed Paşa Hezargrad Âyanı Hacı Ömeroğlu'na, Şumnu âyanı Çavuşzade'ye ve Cuma Kazası Âyanı Ali Ağ'a "bir müddetden berü envâ-ı cevri ve ezâ ve teaddî ile fukaranın ciğerlerin hûn itmiş" olan eşkıyayla yapılan mücadelede kendilerinden güzel hizmetler beklediğini yazmıştır.⁸⁸

Dağlı eşkıyası üzerine bazen vezirler, bazen Edirne Bostancıbaşıları tayin edilmiştir. Ancak kimi işine tama, irtikâp veya fesat karıştırmış, kimi de ya pasif kalmış -Seyyid Mustafa Paşa'da olduğu gibi- ya da emri altındakilerin halka zulmetmesine mani olamamıştır. Bütün bunlar eşkıya ile mücadelede kesin sonuç alınmasına mani olmuştur.⁸⁹

Eşkîya ile mücadelede, Rumeli çevresinde görev yapan tüm paşalar görevli olmakla birlikte Rumeli Valisi olarak Seyyid Mustafa Paşa'nın daha aktif görev yapması gerekiyordu. Ancak belgeler Seyyid Mustafa Paşa hakkında çok suskun kalmaktadır. Bu mücadelede

85 BOA., KK, İMPTK, Defter No: 11, sayfa 20, Tarih 21 Ekim 1795 (7 R 1210); Toprak, *agt*, 271-272.

86 BOA., KK, İMPTK, Defter No: 11, sayfa 20, Tarih 21 Ekim 1795 (7 R 1210).

87 Toprak, *agt*, 359; Ahmed Cevdet, *age*, c. 6, 177.

88 BOA., KK, İMPTK, Defter No: 11, sayfa 48, Tarih 11 Aralık 1795 (29 Ca 1210).

89 Ahmed Cevdet, *age*, c. 6, 176.

Rumeli Valisi Seyyid Mustafa Paşa varken Abdi Paşa'nın daha aktif durumda olduğu görülmektedir. Büyük ihtimalle bundan dolayı Rumeli Eyaleti Seyyid Mustafa Paşadan alınmış, yerine vezaret verilen Mehmed Hakkı Paşa getirilmiştir.⁹⁰

Dağlı eşkıyası meselesinde ön planda olan Silistre Valisi Hacı Abdi Paşa, Mehmed Hakkı Paşa'nın tayin edilmesiyle ikinci plana düşmüştür. İzzet Mehmed Paşa Abdi Paşa'ya gönderdiği mektupta, Hakkı Paşa'nın nüfuzuna mani ve istiklaline zarar verecek durumlardan kaçınması konusunda onu uyarmıştır.⁹¹ 31 Ocak 1796'da Abdi Paşa'nın yerine Silistre Valiliği'ne Gürcü Osman Paşa getirilmiş,⁹² Abdi Paşa da Vidin'in muhafazasıyla görevlendirilmiştir.⁹³ Böyle bir değişiklik gerçekten zorunluydu, çünkü Abdi Paşa Silistre Valiliği'nde faydalı olamadığı gibi, artık zararlı olmaya başlamıştı. Daha önce Pasbanoğlu'yla mücadeleler nedeniyle Pasbanoğlu Osman ile Gürcü Osman Paşa arasında gerginlik vardı. İzzet Mehmed bu değişikliklerle aynı zamanda bölgeyi de rahatlatmış oluyordu. Mehmed Hakkı Paşa'nın asker ihtiyacının büyük bölümü Anadolu'dan karşılanacaktı.⁹⁴ Onu en çok uğraştıracak eşkıyaların başında Sinab olarak şöhret kazanmış Kara Yusuf geliyordu.⁹⁵

Mehmed Hakkı Paşa hem eşkıyaya hem de onlara destek veren âyanlara göz açtırmamıştır.⁹⁶ Anadolu'dan istenilen ölçüde asker gelmediğinden Sinab köşeye sıkıştırılmasına rağmen ortadan kaldırılamamıştır.⁹⁷ Sinab'ın ortadan kaldırılamamasından dolayı hayli rahatsız olan padişah, sadrazama, Hakkı Paşa için bu meseleyi "ale'l-hâl bitürsün deyu emr ve fermân" etmiştir.⁹⁸

Dağlı eşkıyasının tenkili meselesi uzadıkça padişah sadrazamı sıkıştırıyor, sadrazam da Hakkı Paşa'ya gönderilen hemen her mek-

90 BOA., KK, İMPK, Defter No: 11, sayfa 58, Tarih 1 Ocak 1796 (20 C 1210); Ahmed Cevdet, *age*, c. 6, 177.

91 BOA., KK, İMPK, Defter No: 11, sayfa 70, Tarih 21 Ocak 1796 (11 B 1210).

92 BOA., KK, İMPK, Defter No: 11, sayfa 74.

93 BOA., KK, İMPK, Defter No: 11, sayfa 75, Tarih 1 Şubat 1796 (22 B 1210).

94 BOA., KK, *Sadaret Tahrirat Kayıtları*, Defter No: 12, sayfa 2, Tarih 3 Mayıs 1796 (25 L 1210).

95 BOA., KK, İMPK, Defter No: 11, sayfa 69.

96 BOA., KK, *Sadaret Tahrirat Kayıtları*, Defter No: 12, sayfa 3.

97 BOA., KK, *Sadaret Tahrirat Kayıtları*, Defter No: 12, sayfa 7, Tarih 20 Mayıs 1796 (13 Za 1210).

98 BOA., KK, *Sadaret Tahrirat Kayıtları*, Defter No: 12, sayfa 8, Tarih 24 Mayıs 1796 (17 Za 1210).

tufta, gailenin bir an evvel bitirilmesinin ne kadar önemli olduğunu vurguluyordu.⁹⁹ Bâb-ı Âli Dağlı eşkıyası meselesinin halledildiğine dair haberleri bir türlü duyamıyordu.

Merkez para taleplerine mümkün mertebe karşılık vermeye çalışmaktaydı. İzzet Mehmed, kendisinden talep edilen 25 bin kuruşun çıkarıldığına dair yazdığı mektupta, Sinab meselesinin uzaması ve eşkıyanın bitirilememesini asker arasındaki fesattan, bir de talep edilen askerin zamanında gelmemesinden kaynaklandığı kanaatine varmıştır.¹⁰⁰

Nihayet büyük uğraşlar sonunda Sinab meselesinden sonuç alınmış, o ve yirmi adamının kesik başları İstanbul'a gönderilmiştir.¹⁰¹ İzzet Mehmed, Sinab'ın öldürülmesiyle adamlarının moral bozukluğundan istifade edilerek kısa sürede tam sonuç alınabileceğini Hakkı Paşa'ya yazmıştır. Sinab'ın öldürülmesi padişah ve sadrazam cenahında büyük bir sevinç meydana getirmiştir. Haberi alan padişah: "Hak Teâlâ bâkilerin dahi kahreylesün" sözleriyle memnuniyetini dile getirmiştir. Ayrıca Sinab'ın yaşadığı kulenin tamamen yıkılıp harap edilmesini ve orada iskâna müsaade edilmemesini İzzet Mehmed'e aktarmıştır.¹⁰² Rumeli Valisi Hakkı Paşa'ya Sinab meselesini çözmüş olmasından dolayı "tam nüfuz ve istiklâl" verilmiştir.¹⁰³

Kıştan önce eşkıya meselesini bitirme gayreti olduğundan humbaracı, topçu, arabacı neferlerinin değişimlerine izin verilmediği gibi, İstanbul'dan yeni humbaracı, topçu, arabacı neferleri getirilmeye çalışılmıştır.¹⁰⁴ İstanbul'dan kış bastırmadan bu işin bitirilmesi

99 BOA., KK, Sadaret Tahrirat Kayıtları, Defter No: 12, sayfa, 9-10, Tarih 28 Mayıs 1796 (21 Za 1210).

100 BOA., KK, Sadaret Tahrirat Kayıtları, Defter No: 12, sayfa 13, Tarih 9 Haziran 1796 (3 Z 1210).

101 Sinab bir gece on beş kadar adamıyla kulesinden Balkan'a doğru kaçmaya başlamış, ancak Balkan'ın girişine yerleştirilen bölükbaşları eşkıyaya yayılım ateşi açmışlar, Sinab bu yayılım ateşinden de yaralı olarak kaçmasına rağmen yapılan takip sonucu yakalanarak idam edilmiştir. Toprak, agt, 392; Ahmed Cevdet, age, c. 6, 202.

102 BOA., KK, Sadaret Tahrirat Kayıtları, Defter No: 12, sayfa 20, 6 Ağustos 1796 (1 S 1211); Sinab'ın kulesini yıkmak için Hüseyin Paşa gönderilmiş, Hakkı Paşa kendisi de Filibe'de ikamet etmişti. Toprak, agt, 392.

103 BOA., KK, Sadaret Tahrirat Kayıtları, Defter No: 12, sayfa 23, Tarih 15 Ağustos 1796 (10 S 1211).

104 BOA., KK, Sadaret Tahrirat Kayıtları, Defter No: 12, sayfa 38-39, Tarih 10 Ekim 1796 (7 R 1211).

gerektiği konusunda sürekli sıkıştırılan Hakkı Paşa, eşkıya üzerine hücumlarını sıklaştırmıştı. Eşkuya 1796 yılının son büyük darbesini Lofça kazasında yedi. Lofça Kadısı İdris gönderdiği ilamında, 18 Aralık 1796'da Lofça kazasına bağlı İzor Mahmud Köyü'ne Dağlı eşkiasının geldiğini ve savaşa tutuşulduğunu, köy halkının bir gün, bir gece eşkıyayla savaştığını, eşkıyadan elli kişinin ölü ve yaralı olarak ele geçirildiğini bildirdi.¹⁰⁵

Hakkı Paşa Ocak ayında Şumnu'dan Edirne'ye dönme hazırlıklarına başlamış, ancak kış mevsiminde sinen eşkıya da havaların ısınmasıyla tekrar faaliyetlere girişmiştir.

Tam yetki ile eşkıya işine görevlendirilen Hakkı Paşa eşkıyanın kaldırılmasına muvaffak olamadığından, yerine yine tam yetki ve istiklalle bu defa Anadolu Valisi Seyyid Alo Paşa getirilmiştir.¹⁰⁶ Seyyid Alo Paşa 5 Temmuz 1797 yılında Üsküdar'a gelerek ertesi gün İzzet Mehmed Paşa, Şeyhülislam ve Kaptan Paşa ile görüşmüştür. Küçük-su Kasrı'nda Seyyid Alo Paşa'yı kabul eden padişah kendisine gerekli tembihlerde bulunmuştur.¹⁰⁷

Alo Paşa gelinceye kadar Rumeli Valisi Mustafa Paşa, Kara Feyzi, Firecik Ayanı Ali ile mücadelelerde bulunmuş, Alo Paşa görev yerine geldikten sonra Mustafa Paşa ile arasında problemler çıkınca merkezden her ikisi de uyarılmıştır.

Görüldüğü gibi İzzet Mehmed Paşa döneminde yoğunluk kazanan Dağlı eşkıyası ile mücadelede Anadolu'dan istenilen ölçüde asker gelmemesi, bölge âyanlarının önemli bir kısmının eşkıyaya destek olması, eşkıyanın neden türediğine dair sorgulamalar yerine, eşkıyayla mücadeleyi esas yöntem olarak alması istenilen sonucun alınmasını zorlaştırmıştır. İzzet Mehmed Paşa'nın sadaretinde eşkıyayla mücadelede kesin sonuç alınamamıştır.

Osmanlı Devleti Şumnu, Hasköy, Rusçuk ve civarındaki eşkıya meselesini çözemediğinden Vidin'de bulunan Pasbanoğlu sorunuyula tam olarak ilgilenemiyordu. 1758-1807 yılları arasında yaşamış olan Pasbanoğlu Osman, devletin başına büyük gaileler açtığından devrin resmi tarihçisi Nuri tarafından; "Mübtelâ-yüigvâ-yı Şeytân-

¹⁰⁵ Özkaya, age, 43.

¹⁰⁶ Toprak, agt, 451; Ahmed Cevdet, age, c. 6, 221.

¹⁰⁷ Toprak, agt, 460.

Pasbanoğlu Osman", "matrûd-ı dergâh-ı Rahmân Pasbanoğlu Osman", serseri-gerd-i beyâbân-ı hizlân Vidinli Pasbanoğlu Osman", "mebgûz-ı âlemiyân Pasbanoğlu Osman" ve "sergerde-i su'bân-menişân Vidinli Pasbanoğlu Osman" gibi ifadelerle nitelendirilmiştir.¹⁰⁸

İlk defa 4 Ekim 1795'te Pasbanoğlu Osman'ın affı şayiaları ortalıkta dolaşmış, ancak İzzet Mehmed Paşa Pasbanoğlu hakkında kesin irade çıktığından affının söz konusu olmadığını ve fermanın gereğinin yerine getirilmesi gerektiğini Yeniçeri Zabiti Mustafa Ağa'ya yazmıştır.¹⁰⁹ 27 Aralık 1795'te Rumeli valiliği yapan Seyyid Mustafa Paşa tam yetkiyle Pasbanoğlu meselesiyle görevlendirilmiştir.¹¹⁰ Muhtemelen mevsimin kış olmasından dolayı Pasbanoğlu'yla ilgili hemen hiçbir faaliyete girililmemiştir.

25 Ocak 1796'da Sadrazam İzzet Mehmed Paşa Pasbanoğlu Osman'ın affı ile ilgili evrakı padişaha sunmuş, Padişah da Belgrad yamaklarına yardım etmemek, Eflak işlerine karışmamak gibi şartlarla Pasbanoğlu'nu affetmiştir.¹¹¹ Vidin Valisi Gürcü Osman Paşa Pasbanoğlu'yla sorunları olduğu için Silistre Valiliği'ne çekilerek yerine Abdi Paşa atanmıştır.¹¹² Osmanlı Devleti Dağlı Meselesi'yle yoğun bir şekilde meşgul olduğundan ayrıca Pasbanoğlu'yla da uğraşmak istemiyordu. Ancak devletin Dağlı Sorunu'yla uğraştığı sırada Pasbanoğlu rahat durmuyor, Vidin'de karışıklık çıkarmaya devam ediyordu. Rumeli Valisi, Eflak Voyvodası, Rusçuk halkı, Pasbanoğlu'nun Selvi, Rusçuk, Şumnu ve Balkan'ın diğer tarafındaki kasaba ve köylerin hepsini ele geçirme fikrinde olduğunu İstanbul'a arz etmişlerdir.¹¹³

Gürcü Osman Paşa'nın İslimye'ye tayin edilmesi iki taraf arasındaki güven bunalımını zirveye çıkarmış, tayin olayını kendisine sal-

108 Toprak, agt, muhtelif yerler.

109 BOA., KK, İMPTK, Defter No: 11, sayfa 15, Tarih 4 Ekim 1795 (20 Ra 1210). Sadrazam bölgedeki askerlere af yoktur diyor, ancak diğer taraftan dış gelişmelerin de tesiriyle Pasbanoğlu meselesini silahlı mücadeleye girişmeden hal yoluna koymak istiyordu.

110 BOA., KK, İMPTK, Defter No: 11, sayfa 54, Tarih 27 Aralık 1795 (15 C 1210).

111 Özkaya, age, 35; Pasbanoğlu'nun affedilmesinde, Avrupa'da yaşanan önemli gelişmelerle, Osmanlı İran sınırında Ağa Muhammed Han'ın faaliyetlerinin büyük bir etkisi oldu. Hepsinden önemlisi dağlı eşkıyası ile daha rahat mücadele etmek için bu karara varıldı. Ahmed Cevdet, age, c. 6, 176.

112 BOA., KK, İMPTK, Defter 11, sayfa 74, Tarih 31 Ocak 1796 (21 B 1210).

113 Ahmed Cevdet, age, c. 6, 254; Özkaya, age, 45.

dırı olarak algılayan veya bu bahaneye sarılan Pasbanoğlu, birkaç bin adam, top ve harp mühimmatı ile eski Selvi Voyvodası Macar Ali'yi Niğbolu Kalesi'ni tazyik için göndermiştir. Macar Ali kaleyi zapt edip, asker ve reayadan birçok kişiyi öldürüp ev, dükkân ve camiye ateşe vermiş,¹¹⁴ âyan ve mütesellim olan Haseki Mehmed Ağa ve yeniçerilerden Hacı Memiş Ağa'yı da alıp zincire vurdurarak hakaret etmiştir. Haberler İstanbul'a ulaşınca büyük bir infiale neden olmuştur.

Pasbanoğlu, Vidin yamaklarından olduğundan aslında hem kendisi hem de etrafındakilerin birçoğu yeniçeriydi. Bundan dolayı Bâb-ı Âlî'de 26 Kasım 1797 meşveret meclisi toplanmış, toplantıya İzzet Mehmed Paşa başkanlık etmiştir. Şeyhülislam, kaptan paşa ve kazaskerler, İstanbul kadıları ve devlet ricalinden birçok kişi, ocak ağaları, emektar turnacıbaşılar, serhat zabitleri ve bazı ocak ihtiyarlarının da bulunduğu meşverette mesele enine boyuna tartışılmıştır.¹¹⁵

Bu meşveretten birkaç gün sonra 12 Aralık 1797'de Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa, Pasbanoğlu üzerine görevlendirilmiş, maiyetine topçu, arabacı, humbaracı ve lağımçı ocaklarından ortalar verilmiştir. Çapanzade, Karaosmanoğlu ve Anadolu âyanı da kendisine yardımcı olacaktır.¹¹⁶

Pasbanoğlu, İstanbul'daki gelişmelerden haberdardı. Artık o da kendi yönünü belirlemişti. İstanbul'da meşveretin yapıldığı tarihte Sûseoğlu İsmail, Kâfir (Gavur) İmam, Koca Mehmed, Zağralı İbrahim adlı sergerdelerle Pazarcık Âyanı Sarıkhoğlu Ali Varna Kalesi'ni kuşatmış, ancak başarılı olamamışlardır.¹¹⁷

6 Aralık 1797'de Pasbanoğlu Osman'ın adamları Macar Ali, Aliş, Rami Alemdar, Poruçalı, Çıtak Veli, Muslu ve Kara Mustafa adlı sergerdeler bu kez Rusçuk'a hamle yaptı. Tirsiniklizade İsmail Ağa ve Rusçuk halkı büyük bir direniş gösterdi. Dört saatlik bir çarpışmadan sonra Pasbanoğlu'nun adamları çekilmek zorunda kaldı. Rusçuk'tan gelen haberleri sadrazam padişahla paylaşmış, Gürcü Osman Paşa'ya bu başarılarından ötürü 25 bin kuruş, Tirsiniklizade İsmail Ağa'ya da samur kürk ile askere dağıtması için on beş kese

¹¹⁴ Ahmed Cevdet, *age*, c. 6, 231.

¹¹⁵ Toprak, *agt*, 646-649.

¹¹⁶ Toprak, *agt*, 650.

¹¹⁷ Toprak, *agt*, 652-653; Ahmed Cevdet, *age*, c. 6, 254-255; Özkaya, *age*, 47.

akçe gönderilmişti. Ayrıca kendisine “kapıcıbaşılık” rütbesi verildi.¹¹⁸ Semendire Kalesi’ne saldıran Pasbanoğlu’nun adamları burada da bir başarı gösterememişler,¹¹⁹ Rusçuk âyanı dışında, Şumnu âyanı, Hezargrad âyanı, Varna voyvodası, Lofça âyanı gibi birçok âyan devlet tarafında yer almış, Pazarcık, Pravadi, Plevne âyanları ise Pasbanoğlu’nun yanında yer almayı tercih etmişlerdir.¹²⁰

Devletin Pasbanoğlu Meselesi için büyük çapta hazırlığa girişmesi ve harekete geçmesi Pasbanoğlu’nu ürkütmüş, affı için tekrar aracılara mektuplar yazdırmıştır. Pasbanoğlu’nun affı için mektup yazan Mehmed Efendi idam edildiği gibi, onun yanında yer alan Plevne ve Pravadi âyanları yakalanarak idam edilmiş ve kesik başları İstanbul’a gönderilmiştir. 1798 Şubatı’nda Niğbolu eşkıyanın elinden kurtarılmış, Otuzbiroğlu Emir Ağa ve iki yüz adamı idam edilmiştir.¹²¹

1798 baharında seksen bin kişilik Osmanlı ordusu Vidin önlerine gelmişti.¹²² Pasbanoğlu’nun adamları her tarafta sıkıştırılmaktaydı. Eşkıya ile mücadelede tekrar hizmete alınan Palaslı Mehmed Paşa, Lom tarafında Pasbanoğlu’nun en önemli adamları Macar Ali, Deli Mustafa ve Gavur İmam ve avanesine büyük bir darbe indirdi. Çatışmalarda beş yüz eşkıya öldürüldü. Bu başarısından dolayı devlet Palaslı Mehmed’e birçok hediye gönderdi. Eflak voyvodası tarafından da Pasbanoğlu taifesine ağır bir darbe indirildi.¹²³ Vidin’in Pasbanoğlu’nun elinden tamamen kurtarılması için 22 Nisan 1798’de Küçük Hüseyin Paşa da Vidin önlerine geldi. Pasbanoğlu meselesinde görevli bütün üst düzey paşalarla toplantı yaptı.¹²⁴ Haziran ayında Pasbanoğlu’nun ortadan kaldırılması çalışmaları hızlandırıldı. Ancak Vidin Kalesi çok sağlam olduğundan sonuç almak o kadar kolay değildi. 12 Ağustos 1798’de Fransızların İskenderiye’ye hücum ettiği

118 Toprak, *agt*, 661-665; Ahmed Cevdet, *age*, c. 6, 255-257; Özkaya, *age*, 47.

119 Toprak, *agt*, 666-667; Semendire’de beklemediği bir durumla karşılaşan Pasbanoğlu’nun adamları yönlerini Belgrad tarafına çevirmişler, orada da birkaç yüz ölü ve birçok mühimmat ve cephaneyi terk edip kaçmışlardı. Ahmed Cevdet, *age*, c. 6, 257.

120 Özkaya, *age*, 48.

121 Toprak, *agt*, 674-676; Ahmed Cevdet, *age*, c. 6, 260; Özkaya, *age*, 51.

122 Aksan, *Ottoman Wars 1700-1870* (Longman, 2007), 221; Jorga, Osmanlı ordusunun kırk bin kişilik olduğunu söylemektedir. Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi V* (İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2005), 114.

123 Özkaya, *age*, 51-52.

124 Aksan, *age*, 221.

haberinin Hüseyin Paşa'ya ulaşması işi zora soktu. Bir an evvel donanmanın başına dönmesi gereken Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa, dört-beş aydır metris yaptıklarını, çamurda çalıştıklarını, Kasım'a kadar Pasbanoglu'nun bertaraf edileceğini yazıyordu. 3 Ekim 1798'de Pasbanoglu'nun ortadan kaldırılması için karadan ve denizden kale kuşatılmıştı. Ne var ki Pasbanoglu meselesinden sonuç alınma ihtimali yoktu. Zaten 30 Ağustos'ta İzzet Mehmed Paşa görevden alınmıştı.¹²⁵ Görüldüğü üzere, bütün uğraşlara rağmen Osmanlı Devleti gerek Dağlı gerekse Pasbanoglu Meselelerinde istenilen sonuçları alamamış, bu sorunları tamamıyla izale edememiştir.

Sadarettin Azil ve Sürgün: Sakız ve Manisa

İzzet Mehmed Paşa 20 Ekim 1794'te getirildiği sadarette yaklaşık dört yıl kaldıktan sonra, 30 Ağustos 1798'de azledildi. Azil gerekçesi Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı işgaliydi. Napolyon 19 Mayıs 1794'te iki yüz seksen gemilik bir filo ve otuz sekiz bin askerle Fransa'nın Tolon Limanı'ndan hareket etmiş, ancak seferin nereye yapılacağı gizli tutulmuştu. 9 Haziran 1798'de Malta'yı işgal edince Osmanlı Devleti rahat bir nefes almıştı. Ne var ki Napolyon'un nihai hedefinin Mısır olduğu yaklaşık bir ay sonra anlaşılacaktı. Aslında Mısır'a bir sefer olabileceğinden şüphelenilmiş fakat pek ihtimal verilmemişti. Paris'te bulunan Osmanlı Sefiri Seyyid Ali Efendi bütün uğraşlarına rağmen Osmanlı topraklarına bir saldırı olup olmayacağını öğrenememişti.

Tarihsel ilişkiler bağlamında düşünüldüğünde ve hele ki III. Selim'in daha şehzadelğinde XVI. Louis ile mektuplaşmaları göz önünde bulundurulduğunda, bu durum tam bir hayal kırıklığı sayılırdı. Ne var ki III. Selim'in XVI. Louis ile mektuplaşmalarından sonra çok şey değişmiş, ihtilal sadece Fransa'da değil, bütün Avrupa'da köklü değişikliklere yol açmıştı. III. Selim işgalin bütün sorumluluğunu Sadrazam İzzet Mehmed Paşa'ya yüklemiştir. Fransızların "Mısır'a su-i kasdniyyet-i fâsidesinde oldukları pey-der-pey mesmû" olunduğundan başka, İzzet Mehmed Paşa uzun müddet Mısır valiliği yapmıştı. Mısır emirlerini ve halkı yakından tanımaktaydı. Mısır'ın kilidi mesabesinde olan İskenderiye, Reşid ve Dimyat gibi

¹²⁵ Özkaya, age, 53-54; Aksan, age, 222.

yerlere nasıl istihkâm yapılması gerektiğini bilmeli ve ona göre hazırlık yapmalıydı. Bunlar suçlama halkasının ilkinin oluşturuyordu.¹²⁶

Suçlamaların ikinci halkası daha da ağırdı: açgözlülük, doymaz bilmezlik, yiyicilik, rüşvet ve kullukla işleri görmek, yakınlarını kayırmak, menfaat sağlayarak devlet işlerini vermek, siyaseti becerememek, devlet işlerini yürütmede rehavet göstermek, dalkavukluk, kanuna riayetsizlik, ocaklı ve serhattaki askerlerin yevmiyelerini gümrük ve mukataalara nakletmek, ocaklı askerlerin yevmiyelerini noksan vermek, miri malını telef etmek, nice ehl-i fesâda müsaade edip fırsat yaratmak. Bu suçlamalar “makâm-ı sadâretten azlı[nin] elzem olduğunu” gösteriyordu. Akabinde III. Selim, İzzet Mehmed'in yerine Erzurum Valisi Yusuf Ziya Paşa'yı sadaret makamına getirdi.¹²⁷ Yeni sadrazam Erzurum'dan İstanbul'a gelinceye kadar sadaret işlerini Ser-bevvâbın-i Dergâh-ı Âlî İzzet Ahmed Paşazade Derviş Abdullah Bey yürütecekti.¹²⁸ Elinden Zühdü Bey vasıtasıyla sadaret mührü alınan İzzet Mehmed Paşa, bütün seleflerine yapıldığı gibi, Balıkhane'ye götürüldü.¹²⁹ Hemen her konuda sadrazamla birlikte hareket eden Şeyhülislam Dürrizade Mehmed Arif Efendi de azledilip, yerine Mustafa Aşir Efendi getirildi.¹³⁰ Ma'zul Sadrazam Sakız Adası'na, Şeyhülislam da Bursa'ya sürgün edilecekti.¹³¹ Azil işlemi bittikten sonra sıra müsadereye gelmişti. III. Selim, İzzet Mehmed'in gizli malları olup olmadığıyla ilgili sorgulanmak üzere en yakın adamı ve Kapı Kethüdası Ahmed Aziz Efendi'nin saraya getirtilmesini emretti. O, sarayda etraflı bir sorguya tabi tutuldu.¹³²

Beklenen oldu ve müsadere işlemi başladı. Mühürlenmiş eşyanın yazımına bir defterdar görevlendirildi. Kapı kethüdası Ahmed Aziz Efendi de ona yardımcı olacaktı. Paşa'nın bütün emvalinin tam olarak ortaya çıkarılabilmesi için hapisteki hazinedarı ile sarrafı da

126 Toprak, agt, 722.

127 Toprak, agt, 728.

128 Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hattı Hümayunları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 55-56; Toprak, agt, 724.

129 Toprak, agt, 724.

130 Toprak, agt, 730.

131 Toprak, agt, 724; Mehmed Arif Efendi'nin 9 Aralık 1798'de Bebek'te oturması izin çıktı. Toprak, agt, 773.

132 BOA., HAT/1435-58995, Tarih 31 Ağustos 1798 (19 Ra 1213).

defterdar tarafından sorgulandı. Tespitlere göre, İzzet Mehmed'in sarrafta bin kese altını, bin üç yüz kese nakdi, oğluna ait akçeleri vardı. Haremdeki sandıkta oğluna ayrılmış yüz kese, annesine ayrılmış yüz kese, diğer haremine ayrılmış yetmiş kese altını vardı. Ayrıca sarrafta sefine hesabından, vakıflardan, oğlunun mahremlerinin gelirlerinden toplanmış akçeler de vardı. Bu paraların hazineden başka taliplileri de vardı. Sarraf bin kese alacağı olduğunu iddia ediyordu. Bir de Paşa'nın "kıste'l-yevm" hesabından külliyetli miktarda borcu çıkmıştı. İzzet Mehmed'in kendi konağı dışında hareminin konakları da mühürlendi.¹³³

Üç bin keselik muhalefat değeri emn-i cihadasarf edilmek üzere Darphane-i Âmir'e; at, at takım ve koşumları da has ahırlara teslimi edilecekti. Bütün bu işlerin sorumluluğu Ahmed Aziz Efendi'ye bırakıldı. Yapılan hesaplamalara göre tüm ödemeler yapıldıktan sonra bile beş-altı yüz kese daha açık çıkacaktı.¹³⁴

Sakız Adası'na sürgün edilen İzzet Mehmed'in yanına mübaşir olarak dergâh-ı muallâ gediklilerinden Mehmed Emin Efendi tayin edildi. 10 Eylül 1798 tarihli Sakız Kadısı Mehmed Salih'ten gelen ilama bakılırsa, mübaşir Mehmed Emin Efendi sabık sadrazamı Sakız'a yerleştirip görevini tamamlamıştı.¹³⁵

İzzet Mehmed, Sakız'ın hava ve suyuyla imtizaç edemediğini ileri sürerek III. Selim'den Manisa'da ikamet etmek üzere izin vermesini istemiştir. Padişah da kendisine dört yıl hizmet eden sabık sadrazamını kırmamış ve Manisa'ya gitmesine onay vermiştir.¹³⁶ Gerçekte ise İzzet Mehmed'in sorunu Sakız'ın havası ve suyuyla ilgili değildi. O sadece mukataalarına yakın olmak istiyordu, çünkü Saruhan Sancağı ve çevresinin mukataası onun tasarrufu altındaydı.

İzzet Mehmed Paşa'nın tek oğlu "müderresin-i kirâmdan" Mehmed İsmet Efendi'nin de Gedüs, Yörükân, Borgos ve çevresinde mukataaları vardı. Mehmed İsmet Efendi 1800-1801 (1215) yılında bilinmeyen bir sebeple hayatını kaybetti.¹³⁷ Bu, İzzet Mehmed Paşa

¹³³ BOA., HAT/220-12184.

¹³⁴ BOA., HAT/1435-59000

¹³⁵ BOA., C. DH/48-2372, Tarih 30 Eylül 1798 (19 R 1213).

¹³⁶ BOA., C. DH/102-5086, Tarih 8 Aralık 1798 (29 C 1213).

¹³⁷ Mehmed İsmet Efendi ölünce bu mukataa altı bin kuruş muacceleyle bir başkasına devredildi. BOA., C. AS/1021-44769, Tarih 20 Ağustos 1801 (29 Ra1215); BOA., C. ML/69-3166, Tarih 9 Ağustos 1800 (18 Ra 1215).

ailesi için ilk kayıp değildi. O henüz sadaret makamındayken eşi Zübeyde Hanım'ı da kaybetmişti. Zübeyde Hanım maktul Sadrazam Halil Hamid Paşa'nın kızıydı.

1805-1806 (1220) yılına gelindiğinde Paşa ekonomik bir darboğazın içindeydi. Yıllarca devlete hizmet etmiş, dört yıl sadaret makamını işgal etmiş bir devlet adamının bu durumda bulunması uygun görülmezdi. Kendisine uygun bir yerden tekaüt maaşı bağlanmasını istiyordu. Emsal olarak kendisi gibi mütekait olarak Bursa Yenişehir'de ikamet eden Hasan Paşa görüldü. Hasan Paşa Eğriboz cizyesinden bin kuruş aylık alıyordu. İzzet Mehmed için de benzer bir uygulamaya gidildi. Ona İzmir gümrük malından daha iyi bir yer bulunamazdı. 28 Temmuz 1805 tarihinden geçerli olmak üzere Haremeyn mukataası ve Haremeyn defterlerine kaydedilerek İzmir gümrük malından bin kuruş maaş tahsis edildi.¹³⁸ İzzet Mehmed her ayın son gününde İzmir gümrük emminden maaşını talep ediyordu.¹³⁹ 1805-1806 (1220) yılına ait sekiz aylık maaşı olan sekiz bin kuruşu düzenli olarak gümrük emminden tahsil etmeyi başardı.¹⁴⁰ 9 Eylül 1812'de Manisa'da vefat etmesi üzerine İzmir gümrük malından aldığı maaş kesildi.¹⁴¹

Ma'zul bir sadrazam olarak İzzet Mehmed'in padişah katında hatırı geçiyordu. Safranbolu'da vefat eden Kazgan Asmazoğlu Seyyid Ali'nin muhallefatinin zapt olunması hakkında karar çıktığını öğrenince devreye girerek müsaderenin gerçekleşmesi durumunda Seyyid Ali'nin yetimlerinin perişan olacağına dair İstanbul'a bir hatır yazısı yazdı. Padişah, İzzet Mehmed'in bu ricasını kırmadı ve muhallefatin yetimlerine bağışlanması talebini uygun gördü.¹⁴²

İzzet Mehmed bir mesele için daha padişahıtan ricacı oldu. Ancak bu yaptığı gerçekten çok riskliydi, çünkü 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı devam ediyordu. 1809-1810 (1224) yılında devam etmekte olan sefer için Aydın ve Saruhan Sancaklarından güçlü, kuvvetli askerler hazırlanması, başlarına muktedir başbuğlar konulması ve Ka-

138 BOA., C. DH/347-17326.

139 BOA., C. ML/430-17435.

140 BOA., C. ML/430-17435, Tarih 16 Mart 1807 (6 M 1222).

141 İzzet Mehmed'in maaşı her ayın sonunda tahakkuk ettiğinden Ramazan ayına ait maaşını alamadı. BOA., C. ML/549-22575, Tarih 13 Ekim 1812 (6 L 1227).

142 BOA., C. ADL/19-1151, Tarih 24 Mayıs 1808 (28 Ra 1223).

raosmanzade Hüseyin Ağa'nın da bu askerlerin başında savaşa iştirak etmesi isteniyordu. İzzet Mehmed, devletin mühim taleplerinin karşılanabilmesi için Hüseyin Ağa'nın seferden affedilmesini istedi.¹⁴³ Bu teklif İstanbul'da hiç hoş karşılanmadı. Zaten Anadolu'dan ter-tip edilen askerler de gelmemişti. Eğer Hüseyin Ağa'ya izin verilirse "tecrübe olunduğu üzere Karaosmanzâde avdet eyledi sefer yoğ imiş diyerek" diğerlerinin de sefere iştirak etmekten vazgeçeceklerinden korkuluyordu. Önemli miktarda askerle Niş tarafında Hurşit Paşa'nın maiyetinde bulunacak olan Hüseyin Ağa'yı devlet gücendirmek de istemiyordu. Bunun için II. Mahmud, Hüseyin Ağa'ya teşvik mahiyetinde yazılar yazılmasını istedi. Ancak İzzet Mehmed, "iki zeamet ve tımar ve mukataat bedellerini dün gösterürler deyu Osman zadelere bir nevi sargugluk etmek ahz ve intikam suretiyle garaz icrası" gibi çok aşağılayıcı bir ifadeyle itham edildi.¹⁴⁴

Deneyimli eski bir yönetici olduğundan dolayı devlet zaman zaman İzzet Mehmed'in görüşlerine de başvuruyordu. Bir defasında Manisa'da yaşanan bir sorunla ilgili fikri sorulmuştu. Mesele Karaosmanzadeler ile Nasuhzadeler arasındaki eski bir anlaşmazlık konusu olan Uşak Voyvodalığı idi. Paşa gönderdiği mektubunda her iki ailenin de devlete çok hizmet ettiğini ve duruma göre her ikisinin devlet için kullanılabileceklerini söyledi. İdare-i maslahatçı bir kanaat belirtmesine rağmen görüşünün ortaya çıkma ihtimalinden dolayı tedirgindi: "iş bu ısrâr-ı ketm gayet muktezi ve lâzım olmağla kendüm yazdım kimesneyi vâkıf eylemedim ağyârdan hıfz buyurmanız pek niyâzımdır sultânım."

Aslında İzzet Mehmed, görüşüne başvurulmasından ziyade, terk edilmişlik hissi ile Manisa'da hayat sürerken hatırlanmasından dolayı büyük bir heyecana kapılmıştı. Meseleyi arz ettikten sonra kenarına "bunu yazmadan muradım mücerred şevketlü efendimiz hazretlerinin bu kullarına olan iltifât ve ihsânlarına izhâr-ı teşekkürdür, tûğ-matlub-ı çâkerânem değildir"¹⁴⁵ notunu ilâştirdi. Belki de gönlünden yeni bir vezirlik görevi geçiyordu.

İzzet Mehmed Paşa'ya ikbal güneşi son bir daha kez ışığını gösterdi. Şam valiliğine kimin getirilebileceğiyle ilgili kaymakam paşa

143 BOA., HAT/963-41255, Tarih 19 Haziran 1811 (27 Ca 1226).

144 BOA., HAT/672-32883.

145 BOA., HAT/646-31688, Tarih 10 Aralık 1809 (3 Za 1224).

ile padişah arasında bir mülâhaza olmuştu. Orada diğer paşalarla birlikte İzzet Mehmed'in de adı geçmişti. Değerlendirmelerde İzzet Paşa'nın sadaretinden önce bir süre Cidde valiliği ve hayli vakit de Mısır valiliğinde bulunduğu, Arabistan'da hüsn-i şâyiası olduğu, herkesle uyumlu çalıştığı, ayrıca erbâb-ı diyanetten olduğu ve Şam hac emirliği vazifesini layıkıyla yapabileceği söylendi. Eğer padişah tarafından da uygun görülürse Muharrem ayından geçerli olmak üzere kendisine hilat giydirilecekti. Padişahın kanaati de olumluydu, ancak "ihtiyâr oldı diyorlar rûkûb ve nüzûlda nasıldır" diyerek ata inipbinmesi ile ilgili çekincesini ortaya koydu. Eğer göreve getirilecekse hemen şimdiden açıklanmalı mıydı, yoksa biraz beklenmeli miydi? Padişah bu meselenin mülâhaza edilmesini istedi.¹⁴⁶ Ne var ki bu tevcîh hiçbir zaman gerçekleşmedi. Ölmeden bir yıl önce uhdesinde bulunan mukataaların 1810-1812 (1225-1226) yıllarına ait 13 bin 489 kuruş bedel-i cebelüsünün geniş bir vakitte ödenebileceğine dair bir yazı gönderildi.¹⁴⁷

Vefatı

Manisa'ya 30 Aralık 1798'de gelip, 9 Eylül 1812'de vefat eden İzzet Mehmed Paşa'nın buradaki yaşamı neredeyse 14 yılı bulmuştu. Onun vefat haberi 17 Eylül 1812'de sadrazama ulaştırıldı. Ölümü ecel-i mev'ûd olarak ifade edilmiş, herhangi bir sebep belirtilmemişti.¹⁴⁸ Manisa'ya defnedilen İzzet Mehmed Paşa'nın mezarı şehirde yaşanan büyük yangından sonra kayboldu. Mezar taşı ise oğlununkiyle birlikte Manisa Mevlevihanesi'ne kaldırıldı. Paşa'nın mezar taşı daha sonra memleketi Safranbolu'ya getirilip, burada yaptırmış olduğu caminin avlusuna yerleştirildi. Mezar taşındaki kitabede "Hüve'l-hallâku'l-bâki sadr-ı a'zâm esbak cennet-mekân Firdevs-i âşiyânmerhûm ve mağfûrû'l-muhtâc ilâ rahmet-i rabbihi'l-gâfûr El-Hâc İzzet Mehmed Paşa hazretlerinin rûh-ı şerîf için Fâtiha 02. Ramazan 1227" yazılıdır.

Sonuç

İzzet Mehmed Paşa'nın kısa hayatını ele alan bu çalışma, onun kariyer basamaklarında nasıl yükseldiğini, çok kısa sürelerde pek

¹⁴⁶ BOA., HAT/483-23704.

¹⁴⁷ BOA., C. ML/94-4208, Tarih 9 Ekim 1811 (21 N 1226).

¹⁴⁸ BOA., C. DH/45-2243.

çok yerde görevler aldığını, Mısır'daki vazifesi boyunca sorunları idare-i maslahatçı bir yaklaşımla nasıl hallettiğini, sadrazamlık makamında iken İstanbul'da yaşanan yangınlara tebdiller almaya çalıştığını, genellikle Rumeli topraklarındaki isyanlarla uğraştığını göstermektedir. Safranbolu'da başlayıp Manisa'da noktalanan İzzet Mehmed Paşa'nın kısa biyografisinin incelendiği bu çalışma, onunla ilgili yapılacak diğer çalışmalara öncülük edecektir.